

Quarantena

Joan Borja Sanz

Director de la Càtedra Enric Valor · Universitat d'Alacant

En el llibre *Contemplació de la santa Quarantena*, de l'any 1400, el mallorquí **Joan Eiximeno** parlava indistintament de «lo sant temps de la quaresme o corantena». La referència crec que és del tot bona per a comprendre que l'etimologia —i la mateixa pràctica!— de la quarantena va indistintament vinculada a la noció de *quaresma*. Ara que totes i tots compartim simultàniament —d'una manera o altra, vulguem o no— quaresma i quarantena, és potser el moment de recordar que ambdues nocions remeten a un període de quaranta dies: com el que Jesucrist va passar al desert segons reconta el Nou Testament en Mateu 4,1-2 («Aleshores l'Esperit va conduir Jesús al desert perquè el diable el temptés. Jesús dejunà quaranta dies i quaranta nits, i al final tenia fam»), en Lluc 4,1-2 («L'Esperit el va conduir pel desert 2 durant quaranta dies, i era temptat pel diable. Aquells dies no va menjar res, i a la fi tenia fam») i en Marc 1,12-13 («Immediatament l'Esperit empenyí Jesús cap al desert. Hi va passar quaranta dies, temptat per Satanàs»).

Aquesta duració de quaranta dies per a la quaresma —i la quarantena— sembla que té origen en el simbolisme que el nombre quaranta assumeix com a signe de plenitud i multitud. Així, en termes bíblics, quaranta dies són els que va durar el diluvi universal: «Sobre la terra començà a caure un aigua que durà quaranta dies i quaranta nits» (Gn 7,12). Quaranta dies de dejuni va haver de passar Moisès al Sinaí abans de rebre els deu manaments: «Moisés es va quedar allà dalt amb el Senyor quaranta dies i quaranta nits, sense menjar ni beure» (Ex 34,28). Quaranta dies de prosternació i dejuni són també els que Moisès passa, després de trencar les taules sagrades, per aconseguir el perdó de Déu: «Tot seguit em vaig prosternar amb el front a terra davant el Senyor i m'hi vaig estar quaranta dies i quaranta nits, com la primera vegada, sense menjar ni beure res» (Dt 9,25). Quaranta dies són els que inverteixen els exploradors enviats per Moisès per a reconèixer el país de Canaan: «Vau explorar el país durant quaranta dies i portareu el pes de les vostres culpes durant quaranta anys, a raó d'un any per dia» (Nm 14,34). Quaranta dies ha d'insistir

Goliat en el primer llibre de Samuel per a desafiar les tropes d'Israel: «El filisteu es plantava allà al mig, matí i vesprada. Va fer-ho durant quaranta dies» (Sa, 17,16). Quaranta dies, igualment, va haver de caminar Elies per arribar a l'Horeb: «Elies es va alçar, va menjar i beure, i després, amb la força d'aquell aliment, caminà quaranta dies i quaranta nits fins a la muntanya de Déu, l'Horeb» (Re 19,8). Quaranta dies proclamava Jonàs en la predicació: «D'aquí a quaranta dies, Ninive serà destruïda!» (Jon 3,4). Quaranta dies dura el penós setge de Betúlia en el Llibre de Judit: «Tot l'exèrcit assiri, infanteria, carros de guerra i cavalleria, van estrènyer el setge durant quaranta dies» (Jdt 7,20). I quaranta dies, encara, és el lapse de temps durant el qual Jesús es manifesta als apòstols abans de l'Ascensió: «Després de la passió es presentà a ells i els donà moltes proves que era viu: durant quaranta dies se'ls va aparèixer i els parlava del Regne de Déu» (Ac 1,3).

Aquesta mesura dels quaranta dies, si bé es mira, no solament ha quedat traslladada al calendari litúrgic en el cas de la quaresma i els sabuts quaranta dies de penitència entre el Dimecres de Cendra i el Diumenge de Pasqua: també el Dijous de l'Ascensió (que cal no confondre amb el Dia de l'Assumpció, el 15 d'agost) se celebra quaranta dies després del Diumenge de Pasqua: enguany, el 21 de maig. No menys curiosament, quaranta dies són també els que separen la celebració de Nadal de la commemoració de la Candelera, el 2 de febrer. No debades, el dia de la Candelera se celebra, precisament, juntament amb la commemoració de la presentació de Jesús al Temple seguint la tradició jueva. El *Llibre dels fets* de **Jaume I** recrea un grapat de creences i referents bíblics relatius a aquesta doble celebració de la Candelària i la presentació de Jesús al Temple per a crear, al voltant del personatge —nascut precisament el 2 de febrer de 1208!— un preciós embolcall màgic, heroic i messiànic. I val a dir que aquesta tradició del còmput de quaranta dies abans de la presentació en societat del nou membre de la comunitat, tenia a veure —evidentíssimament— amb una altra quarantena encara vigent, coneguda, respectada

i practicada: la del *puerperi*, o període posterior al part durant el qual el cos de la mare recupera la situació prèvia a l'embaràs (i no es recomana de mantenir relacions sexuals). Com se sap, aquest període de puerperi també s'estima en quaranta dies: per això la denominació de quarantena.

Valguen ací les meues disculpes per l'abús de citacions, dades i referències. Sempre podrem atribuir-les —ai!— a l'excés d'hores d'oci que comporta el confinament domiciliari de la present quarantena... Siga com vulga, serveixen per a mostrar que la convenció dels quaranta dies com a temps de referència per a l'aïllament davant del risc d'una propagació epidèmica respon, en realitat, a una molt antiga tradició cultural. Això em porta a pensar que, en els dies inimaginables de crisi sanitària causada pel coronavirus, resulta potser d'aplicació una vella dita: «Sempre han tingut bec les oques.» Provant d'expressar-me amb major claredat: per més que l'actual situació de pandèmia ens puga semblar inèdita en la història de la humanitat —perquè segurament ho és!—, si mirem enrere en la història sí que podem trobar situacions, fenòmens i contextos semblants que potser ens podrien servir per a comparar, comprendre i raonar millor els actuals moments crítics.

En aquest sentit, justament, hi ha hagut una entrevista que m'ha semblat —enmig de tanta confusió generalitzada!— una festa d'erudició, racionalitat, sensatesa, serenitat, compromís, amenitat i temprança. No ha estat en cap televisió d'àmbit estatal, ni en cap de les grans cadenes radiofòniques, ni en cap dels influents diaris que el passat 15 de març van traure en portada la sabuda campanya institucional #EsteVirusLoParamosUnidos. No. L'entrevista a la qual em referisc es va emetre en el digníssim programa Taula de Convidats, conduït per Toni Marí en l'emissora municipal La Veu d'Ondara [https://www.ivoox.com/taula-convidats-actualitat-josep-bernabeu-coronavirus-audios-mp3_rf_49320003_1.html].

L'entrevista en qüestió és a **Josep Bernabeu Mestre**, doctor en Medicina i catedràtic d'Història de la Ciència en la Universitat d'Alacant. Vaja per davant que, des de fa més d'una vintena d'anys, són fan confés —i abrandat— del professor Josep Bernabeu. Sempre he pensat que ell, com ningú, encarna això que se'n podria dir «l'esperit de la ciència»; i que al llarg de la seua dilatada i intensa trajectòria professional ha estat un «model de virtuts» en els quatre vessants que justifiquen i doten de sentit una institució com la universitària. És a saber: la formació, la investigació, la gestió i la divulgació.

Com sol passar en aquests casos, Josep Bernabeu, de més a més, ha sabut conjujar sempre l'excel·lència i la capacitat de treball amb el do d'una inusual qualitat humana, adobada amb un insubornable compromís cívic i una no menys inequívoca voluntat d'actuar, sempre, amb la inefable generositat de les grans personalitats —la humilitat de qui mai no deixa de ser, per damunt de qualsevol altra consideració, company dels seus companys, amic dels seus amics, veí dels seus conveïns.

La bona qüestió és que, en resposta a les preguntes que l'entrevistador **Toni Marí** li anava formulant, Josep Bernabeu anava aportant algunes claus que em semblen especialment rellevants sobre la pandèmia del coronavirus. Per exemple: que mai abans no s'havia hagut d'encarar una crisi epidèmica amb tanta capacitat de transmissió com l'actual, com a conseqüència de la mobilitat de les persones en l'actual món globalitzat: si parlem de la major expansió d'una epidèmia que mai no ha conegut la humanitat és precisament perquè mai abans les persones no havíem tingut una capacitat per als desplaçaments com la que ara tenim.

Josep Bernabeu també comenta en l'entrevista alguns antecedents epidèmics d'especial impacte al nostre racó de món, com ara la Pesta Negra de 1348, la gran pesta de 1647-1652 o les epidèmies de còlera del segle XIX (en especial, les dels anys 1865 i 1885). Al llarg de la conversa, Josep, de més a més, explica que —exactament com ara!— extremar les mesures d'higiene i activar estratègies de desinfecció han estat sempre les mesures més immediates, evidents i eficients per a evitar els contagis: juntament amb l'aïllament dels individus potencialment portadors de la malaltia. És a dir, la quarantena.

Amb l'amenitat que el caracteritza, el doctor Bernabeu ha recordat que la de la quarantena ja era una pràctica especialment freqüent a les ciutats portuàries, i que a l'Arxiu de Dénia es conserva documentació ben curiosa sobre vaixells que eren obligats a complir els sabuts quaranta dies de confinament a bord abans permetre'n el desembarcament. De l'any 1598, en concret, és la referència que el doctor Bernabeu aporta per a exemplificació: arriben al port de Dénia dos vaixells de l'Alger, on la pesta era endèmica, i les autoritats els sotmeten. Però la quarantena va ser trencada, i les persones que hi van cometre el delicte d'entrar en contacte amb els vaixells incomunicats —perquè en aquell temps, com amb la crisi del coronavirus, el trencament dels confinaments era considerat un delicte— van ser jutjades i, fins i tot, ajusticiades en alguns casos.

Josep Bernabeu i Mestre, catedràtic d'Història de la Ciència a la Universitat d'Alacant i col·laborador de DAUALDEU.

És en aquest punt on Josep Bernabeu exhibeix la capacitat per a inferir, a partir de l'anècdota, una idea general que estimem nuclear, crucial, determinant per a examinar la crisi originada per la pandèmia del SARS-CoV-2: «Com pots entendre, es prenen ja unes mesures molt importants, no exemptes de controvèrsia. Fonamentalment perquè, des del primer moment, com està passant ara amb el coronavirus, les prevencions extraordinàries de la quarantena sempre han posat damunt la taula una situació de molta tensió. El dilema sovint era —i és!—: què són primer, les mesures de salut pública o les conseqüències socioeconòmiques? Què fem? Apliquem o no apliquem les mesures de salut pública, sabent que aquestes tindran unes conseqüències econòmiques brutals?»

«Al llarg de la història —prosegueix el professor—, quan una ciutat o una regió o una comarca era sotmesa a quarantena significava la interrupció absoluta de tota l'activitat econòmica. I clar: els qui controlaven l'economia es resistien a aplicar la quarantena, perquè comportava moltes pèrdues. I la mesura tampoc no era molt més popular entre els treballadors que depenien d'un jornal... El que ara vivim ja ho hem viscut en altres èpoques de la nostra història».

Aquest plantejament de Josep Bernabeu a partir de la situació generada en la quarantena de dos

vaixells de Dènia l'any 1598 —l'evident disjuntiva entre salut i interès econòmic—, resulta crucial a l'hora d'explicar, analitzar i jutjar la gestió de l'actual pandèmia del coronavirus a cada racó del planeta. Sense entrar a valorar en detall les decisions (o les no-decisions) adoptades en el cas peninsular en relació amb el confinament dels focus de Madrid i Catalunya, declaracions com les de Donald Trump («El nostre país no està dissenyat per a tancar. Pots destruir un país d'aquesta manera, tancant-lo. M'encantaria tenir el país obert»; «El remei no pot ser pitjor que la malaltia. Els EUA tomaren a estar en funcionament prompte»; «Els morts per accident de cotxe són molts més que els morts per coronavirus, i això no vol dir que hagem de dir-li a tot el món que ha de deixar de conduir»); **Dan Patrick**, vicegovernador de Texas («El meu missatge és: tornem al treball, tornem a viure, siguem llestos i els majors de setanta anys ja farem per cuidar-nos nosaltres mateixos. No sacrifiquem el país, no sacrifiquem el gran somni americà»); o **Boris Johnson**, primer ministre del Regne Unit, abans de patir en primera persona els efectes de la COVID-19 (quan encara ridiculitzava les «estúpides regulacions sobre salut i seguretat»), em fa l'efecte que són antològiques en relació amb la «situació de molta tensió» apuntada pel doctor Bernabeu.

Però l'antecedent epidèmic que potser resulta

més pròxim i revelador, entre els comentats pel catedràtic de la Universitat d'Alacant, és el de la pandèmia de grip de 1918: la primera gran pandèmia de la història que fa afectar tot el planeta, amb un resultat de més de cinquanta milions de persones mortes. No resultava especialment tranquil·litzador sentir-lo explicar que la mortalitat d'aquella pandèmia va ser com a resultat d'una primera onada en els primers mesos del 1918 («com ara, en el coronavirus»), seguida d'una «segona onada» a la tardor d'aquell mateix any, i encara una tercera onada a la primavera de 1919. L'antecedent, sens dubte, invita a pensar com serà el final d'aquesta onada epidèmica, quins riscos s'assumiran quan es facen les primeres temptatives de recuperar la normalitat social, com viurem l'oportunitat de tornar a eixir als carrers, quines garanties hi haurà que passat l'estiu no hi haja nous rebrots i noves onades epidèmiques, etc.

Quan l'entrevistador li demana una opinió crítica sobre la manera com s'està gestionant la crisi es manifesta el Josep Bernabeu més prudent, sensat i cautelós. Fa l'efecte que es conté i que conscientment es mossega la llengua a mesura que va declarant, com si apamara cada paraula: «Crec que ara no és el moment de fer valoracions. A bou passat és molt fàcil opinar. Les mesures de confinament eren necessàries. Estem en una situació crítica. El problema fonamental és el desbordament de la capacitat assistencial del sistema sanitari».

Tanmateix és en el capítol dels aprenentatges per al futur que caldrà fer a partir d'aquesta difícil situació on brilla i ix a reluir el Josep Bernabeu més racional, constructiu, clarivent. Són, les seues, declaracions per a emmarcar que convindria no oblidar mai: «Primer. Caldrà replantejar-nos molt seriosament el tema de la salut pública. Des de 2011 disposem d'una Llei General de Salut Pública, aprovada però encara no prou desenvolupada des del meu punt de vista. No s'ha aplicat mai. No se n'ha aprovat el reglament. No s'ha dotat econòmicament. Si haguérem tingut aquella llei en marxa, funcionant efectivament, probablement la gestió de l'epidèmia hauria estat una altra».

Hi continua, amb la seguretat de qui sap i coneix bé les coses que diu: «Dos. Caldrà plantejar una reflexió a propòsit de la població més vulnerable d'aquesta crisi, que són les persones majors. La gent viu més anys, però amb moltes malalties: algunes, perfectament previsibles. Hem guanyat el benefici de la longevitat, sí. Però ara queda pendent treballar perquè la longevitat vaja acompanyada de salut. I això vol dir encarar la qüestió de l'alimentació, dels hàbits saludables, etc.».

I rebla, per fi, el clau: «I tres. Potser ens hauríem de plantejar, també, canviar el model de les residències sanitàries i anar al model nòrdic: tancar les residències geriàtriques i, a canvi, promoure sistemes sociosanitaris d'atenció a les persones majors als seus propis domicilis. Amb un model com el nòrdic, moltes de les notícies actuals, algunes lamentabilíssimes, potser les hauríem pogut estalviar».

En aquest punt, Toni Marí no s'està de demanar parer a Josep Bernabeu —tornant a l'anterior disjuntiva— sobre què caldria posar davant, si la salut o l'economia. I el catedràtic, com aquell qui ha esperat tota la vida aquesta precisa i exacta pregunta, hi pren posicions de seguida, convençudament, sense embuts: «Si la història ens ha ensenyat alguna cosa és que primer hem de prioritzar la salut, i després ja parlarem de l'economia».

Però és encara la justificació de la resposta la que s'hauria de fer estudiar, raonar i entendre a les escoles, els instituts i les facultats: «En la història de les epidèmies, cada vegada que hem prioritzat els interessos econòmics a la salut pública, hem arribat tard. I les conseqüències han sigut dramàtiques: tant des del punt de vista de la salut com des del punt de vista de l'economia. Passada la pandèmia actual, ens hauríem de formular moltes preguntes. Per exemple: on ha estat l'origen del coronavirus? On, l'origen d'altres malalties que des dels anys setanta apareixen regularment (a pesar que no han tingut un impacte com aquesta)? Clarament: està en la pobresa, està en la misèria, està en eixes grans ciutats —en aquest cas, de Xina— que tenen al seu voltant cinturons terribles de pobresa i de misèria; on la gent viu amuntegada, convivint amb animals... És ací on hi ha la clau de l'origen d'aquesta epidèmia i de moltes altres epidèmies víriques que s'han donat al llarg de la història. Si no acabem amb la pobresa i la misèria, continuarem tenint aquest problema del coronavirus, i altres molts problemes que estan produint-se. El virus d'Ebola, per exemple. Ara no parlem de l'ebola, però l'ebola, amb la seua terrible letalitat, continua sent actiu a l'Àfrica».

«Després de l'experiència canviarem?», demana Toni Marí, apel·lant al tòpic i provant d'obrir una finestra a l'esperança. Josep, novament, encerta la resposta magistral, justa i necessària: «Hauríem de canviar! Però per a canviar de veritat no ens hauríem de quedar només amb les conseqüències de la pandèmia: hauríem d'atendre'n també les causes. Caldria —caldrà!— replantejar-se moltes coses. I el replantejament hauria de ser una oportunitat per a lluitar i reduir les desigualtats i fer un món més

Barri de faveles a Brasil (Wikipedia)

equitatiu. Més just».

Encara hi ha lloc per a una última qüestió, no precisament menor, que el periodista proposa: el debat «públic o privat». La claredat i la solvència de la resposta de Josep Bernabeu resulta tan convincent que crec que mereixeria quedar gravada per sempre mai més en la consciència col·lectiva, amb la força, la intensitat i l'efusivitat dels moments viscuts durant la crisi del coronavirus —que mai no hauríem d'oblidar: que, de fet, mai no oblidarem—: «Jo crec que hi ha una sèrie de béns públics que no poden estar en mans privades i que no poden ser motiu de negoci: la salut, l'educació, el benestar... No pot ser motiu de negoci. Això és un bé comú, que ha d'estar col·lectivitzat, i que ha de formar part dels serveis que ofereix l'estat: la societat democràticament organitzada. Perquè, al final, quan això es converteix en un negoci, hi ha d'haver un benefici. I es redueix a xifres i números: perquè el benefici ha d'eixir d'algun lloc, no? Potser ara no és el moment. Però també caldrà preguntar-se fins a quin punt moltes de les deficiències i mancances que s'han mostrat en l'assistència més immediata de l'emergència sanitària que ha suposat la pandèmia no tenen a veure amb les brutals retallades que va patir el nostre país arran

de la crisi del 2008-2009. Això ens ho hauréem de plantejar, també».

Efectivament: això —i més coses— caldrà que ens plantegem, passada la quarantena. La COVID-19 ens ha recordat que les nostres amenaces, els nostres conflictes i les nostres pors són, en essència, idèntics als de les epidèmies de 1348, 1598, 1647, 1652, 1865, 1885 o 1918. Josep Bernabeu ens assenyala el camí de les solucions: superar d'una volta per totes les diabòliques temptacions que, en el desert de la inhumanitat, ofereix l'actual model d'enriquiment hipertròfic, d'explotació denigrant, d'exclusió social, de pobresa lacerant.

És, potser, el més bell aprenentatge que totes i tots n'hauríem de fer, del nostre món en quarantena —«De cada bolet, una lliçó!», que diu la saviesa popular. Com una veritat vergonyant i sagrada, revelada i esculpida sobre taules de pedra: que l'origen de la pitjor pandèmia que mai no ha patit la humanitat és la pobresa, la misèria, la desigualtat, l'explotació, la insolidaritat. I que, en la nostra qualitat humana —en la pròpia capacitat per a la generositat, l'equitat, l'empatia, la cooperació i la justícia mundial—, és on ens juguem, en últim terme, la salut. I la vida.